

Folyóiratszemle

Dmitri Trenin: Az orosz bizniss Európa és Amerika között

(Le business russe entre l'Europe et l'Amérique, Politique Étrangère, 2007. 1. sz.)

A Carnegie Nemzetközi Békealapítvány munkatársa által írott tanulmánynak gyakran visszatérő vezérmotívuma az a gondolat, hogy Moszkvának nincs hosszú távú stratégiája, csupán uralkodó osztályának érdekei szerint manőverezik; mind az Európai Unióval, mind az Egyesült Államokkal való kapcsolata pénzügyi és gazdasági szerződéseinek függvénye. A szerző szerint az EU-hoz való viszonyrendszerében hamarabb várható javulás, mint az Egyesült Államokkal való kapcsolatában, mindez azonban nem jár együtt Oroszországnak az európai stílusú demokráciára való áttérésével.

A 21. század hajnalán Oroszország – bár birodalmi státusa már a múlté – továbbra is nagyhatalomnak tartja magát. Ennek azonban már nincsenek ideológiai alapjai, sőt azt lehet állítani, hogy ez az egyik legkevésbé ideológiától fűtött ország a világon. Az eurázsiai egységről folyó bizonytalan vitáktól eltekintve, az eszmék nemigen számítanak. A gazdasági érdekek viszont annál inkább. Az ország élén álló kapitalista bürokraták egyetlen jelmondata: *In Capital We Trust*. Nekik nemcsak a klasszikus értékek érdektelenek, de a hagyományos katonai hatalom vágyálma is hidegen hagyja őket. A szerző szójátékával élve, a fő rendezőelv nem a geopolitika, hanem a *geo-petrolitika*.

A gazdaságban a kőolaj jelentőségét csupán a földgázé múlja fölül. 2005 végén a Gazprom által véghezvitt szédületes áremelés, amely az ukrainai szállítások felfüggesztéséhez vezetett, adta meg a kegyelemdőfést a régi Szovjetunióknak. Moszkva világosan értésére adta szomszédjainak: a különleges kapcsolatok és szubvenciók ideje leáldozott, még az olyan hűséges partnereknél is, mint Örményország és Fehéroroszország. Mindenki a külföldhöz tartozik, és mindenkinek fizetnie kell. Oroszország a szomszédságát olyan gazdasági területnek tekinti, ahol még bizonyos komparatív előnyöket élvez, és azokat igyekszik is kihasználni.

Oroszországnak nincs hosszú távú cselekvési terve, és nemzeti érdekekről sem beszélhetünk. Az orosz nemzet konszolidálódása még hosszú időt vesz igénybe, és amíg ez meg nem történik, a magánérdekek motiválják a nagy politikai döntéseket. „Ami

jó a Gazpromnak, az jó Oroszországnak is” – ebben a megközelítésben Oroszország egy elég szűk csoportot jelent. A kegyetlen kereskedelmi és politikai harcok világában edződött vezetők tökéletesen átvették a vadkapitalizmus gyakorlatát. Az ő szemükben mindenki lehetséges partner, legyen az az Egyesült Államok vagy a Hamász, és mindenki lehetséges vetélytárs, akár a nagy Türkménbasi utódairól vagy Lukasenkóról legyen szó. Itt nem számítanak a személyek, az üzlet az üzlet.

Ebből azonban ne vonjuk le azt a következtetést, hogy az orosz vezetők ne ismernék jól partnereiket. Az orosz „bárók” vagyonuk nagy részét európai és amerikai üzletik révén szerezték, és sokkal kisebb mértékben orientálódtak Ázsia vagy Dél-Amerika felé. És ha Oroszországban rosszabb helyzetbe kerülnének, bizonyára nem Sanghajba költöznének, hanem sokkal inkább Londonba vagy Zürichbe. A magas olajáraknak köszönhetően húsz év után először emelt fővel jelennek meg a világban. Önbizalmuk talán a hetvenes évek elején volt hasonlóan erős, amikor a Szovjetunió a nukleáris versengésben elérte az Egyesült Államokat. Ezenkívül a tegnapi még kölcsönök után loholó Oroszország mára már adósságait is visszafizette. Így minden tekintetben egyenrangúnak érzi magát, és ha vadkapitalizmusa miatt a Nyugat néha erkölcsi leckékkel próbálja megregulázni, gyakran válaszol provokációval vagy arroganciával.

Ennek megfelelően Oroszországnak az Európához fűződő viszonyát az egyenlőség és az anyagi érdekek határozzák meg. Az Európával való unió ábrándja már a múlté. Gorbacsov „közös európai háza”, majd a Nagy-Európa-terve már csak egy képzeletbeli utazás állomásai. Ma Oroszország válaszvonal nélküli Európát szeretne, a két fél teljes egyenlőségével.

Az orosz vezetők elismerik, hogy az EU-hoz fűződő kapcsolatuk sarkkövét az energia alkotja: az európai gázbehozatal negyven százaléka Oroszországból származik, Oroszország gázkivitelének 67 százaléka Európába irányul. Az oroszok ezt az arányt tovább szeretnék javítani, és nevetségesnek tartják az európai félelmet: nem a dominanciára való törekvés hajtja őket, csupán a meggazdagodás és a jobb beilleszkedés (vízum nélküli utazás) vágya.

Közép- és Kelet-Európa (Magyarország, Szlovákia, Bulgária, Románia és a balti államok) viszonylatában az aktív kivitel igénye nem a fél Európára kiterjedő befolyási övezet visszaállítására tett nosztalgikus kísérlet: csupán a kínáló alkalmak kiaknázása és a konkurencia hiányának kihasználása.

Oroszország kissé másként kezeli azonban az új kelet-európai országokat (Ukrajnát, Fehéroroszországot, Moldovát), a dél-kaukázusi és a közép-ázsiai térséget. Míg Kelet-Európa, a Balkánt is beleértve már Európához tartozik, az oroszok a volt Szovjetunióhoz tartozó szomszédjaik nagy részét továbbra is ellenőrzésük alatt szeretnék tartani. Ám ebben az esetben is inkább geoökonómiáról, mint geopolitikáról van szó, tehát a cél nem az integráció, hanem a gazdasági expanzió. A Grúziával való nézeteltérés valódi oka is Tbiliszi Nyugat-orientált politikája, amely lehetővé teszi nyugati vállalatoknak,

hogy Oroszország megkerülésével építsék meg a Kaszpi-tengertől Európába tartó gázvezetékét.

Oroszország taktikájához tartozik, hogy kihasználja az EU minden gyengeségét. Moszkva az EU-tagállamokkal szemben továbbra is előnyben részesíti a kétoldalú megállapodásokat, a globális tárgyalásokkal szemben. Elsősorban a fontosabb államokkal próbálja megerősíteni kapcsolatait, így főleg Franciaországgal, Németországgal, Olaszországgal, Spanyolországgal, Görögországgal és Portugáliával, miközben igyekszik elensúlyozni a hagyományosan oroszszkeptikus új tagállamok, mint Lengyelország és a balti államok befolyását. Bár Moszkva nemrég stratégiai partnerség megkötésére tett javaslatot, európai kapcsolatai terén igazából nincs hosszú távú stratégiája.

Ami az Amerikához fűződő viszonyát illeti, az orosz vezetők gyakorlatilag törölték Washington azon országok listájáról, amelyekkel belátható időn belül gyümölcsöző kapcsolatokra lenne kilátás. Szerintük Amerika megrekedt a terrorizmussal folytatott harcban, és kevés érdeklődést tanúsít irántuk. Az orosz és az amerikai külpolitika programja lényegesen eltér egymástól. Az amerikai külpolitika napirendjén olyan témák kapnak kiemelt helyet, mint Irak, a terrorizmus és a tömegpusztító fegyverek elterjedése; ezzel szemben Oroszország figyelme elsősorban újjárendeződött szomszédságára irányul. Elméletileg kiegészíthetnék egymást, és pozitív együttműködés alakulhatna ki közöttük, ám a Bush-kormányzat ideológiai elkötelezettsége (a demokrácia elterjesztésére) és Oroszország kemény kezű politikája nem sok reménnyel biztat a megegyezést illetően. Az egyetlen közös pozitív cél Oroszország csatlakozása a Világkereskedelmi Szervezethez. Márpedig az orosz üzleti körök hön áhított célja az amerikai piacra való bejutás lenne; Az olyan vállalatok, mint a Gazprom, a RosAtom, a Russian Aluminium, a Lukoil és a Rosnyeft szívesen betörnének az amerikai piacra vagy kiterjesztenék ottani jelenlétüket. Ám ez az út rengeteg buktatót tartogat számukra: az oroszok türelmetlenek, és többségük nincs tisztában az amerikai piacot szabályozó politikai és kereskedelmi mechanizmusokkal.

Az orosz napirend leginkább negatív elemének Oroszország azon törekvése tekinthető, hogy csökkentse szomszédjai körében az amerikai befolyást. Moszkva kategorikusan ellenzi Grúzia, Ukrajna és Azerbajdzsán NATO-hoz való csatlakozását. Miután Üzbegisztánban elérte az amerikai katonai jelenlét megszüntetését, megpróbálja az amerikai erőket finoman kiterelni Közép-Ázsiából. A másik problémát Irán eltérő megítélése jelenti. A Biztonsági Tanácsban az orosz vezetők semmilyen javaslatot nem fogadnának el, amely szentesítené az erő alkalmazását Iránnal szemben. Orosz szempontból egy Irán elleni megelőző háború rosszabb lenne, mint ha Irán atomfegyverrel rendelkezne. A moszkvai vezetők attól tartanak, hogy Irán amerikai lefegyverzése esetleg kudarcot vall, majd a kivonuló amerikaiak Irán szomszédjaira, köztük Oroszországra hárítanák a rendteremtést.

Oroszország kétirányú kapcsolatrendszerének távolabbi kilátásairól szólva a szerző azt írja, hogy Oroszország és az EU közötti kapcsolat mind közép- mind hosszú távon

fennmarad az egymástól való kölcsönös energetikai függőség miatt. Brüsszelnek és Moszkvának valószínűleg sikerül majd egy újabb megállapodást aláírnia, amely helyettesíti a 2007-ben megkötött partnerségi és együttműködési szerződést. Igaz ugyan, hogy az EU megpróbálja majd csökkenteni az orosz földgáztól való függőségét, ám ez csak akkor valósulhat meg, ha a közép-ázsiai földgáz a Kaszpi-tengeren és a Dél-Kaukázuson keresztül jut el Európába, megkerülve Oroszországot (Nabucco terv). A terv megvalósulása nyilvánvalóan feszültséget okozna Oroszország és Európa között. Ám mindent egybevéve, a köztük lévő földrajzi közelség és az azonos civilizációhoz – a nagy Európához – való tartozásuk hosszú távon garantálja a közeledést.

Oroszország és Amerika viszonyának kilátásai már több problémát vehetnek fel; a két ország közötti politikai kapcsolat válságba torkollhat Grúzia és Ukrajna kapcsán, ha ezekben az országokban a frakcióharcok ismét kiújulnak. Oroszország nacionalizmusa Amerika-ellenes színezettel tarkított, miközben az amerikaiakban is egyre negatívabb kép él az oroszokról. Ezen kívül a 2008-as elnökválasztások retorikája mindkét országban tovább feszítheti a húrt.

Pozitívumként említhető viszont, hogy az Egyesült Államok politikájában Oroszország fontos szerepet tölthet be számos jelentős kérdés megoldásában: például az iráni vagy az észak-koreai nukleáris kérdés nem oldható meg Oroszország részvétele nélkül. Ugyanígy Oroszország hasznos partner lehet az olyan feszültségócok kezelésében, mint Irak, Afganisztán, Libanon vagy az izraeli–palesztin konfliktus. Annak ellenére, hogy a Fehér Ház és a Kreml álláspontja eltér a terrorizmus elleni harcot illetően, közös érdekük az iszlám radikalizmussal szembeni együttműködés.

A szerző szerint az Oroszország és a Nyugat közötti diszharmóniát alapvetően a köztük lévő több évtizedes „időeltolódás” okozza: Oroszország lényegében egy „nagyon öreg Európa”, hiszen az 1920-as, 1940-es vagy 1960-as évek Európáját idézi. Amikor majd az orosz kapitalizmus magába integrálja a jogállamiság és az alkotmányosság fogalmát, valamint az állampolgári felelősségen alapuló demokráciát, végre szűkülhet a köztük lévő szakadék. Addig azonban még hosszú az út.

Füsti Molnár Zsuzsa